

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

14.01.2022. Nr. 1-5/7
Uz 14.12.2021.

**Latvijas Republikas Saeimas
Analītiskais dienests**
analitiskaisdienests@saeima.lv

Par sociālās drošības sistēmas trūkumiem attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības

Latvijas Republikas tiesībsargs 2021.gada 14.decembrī saņēma Latvijas Republikas Saeimas Analītiskā dienesta (turpmāk – Analītiskais dienests) vēstuli, kurā norādīts, ka Analītiskais dienests Sociālo un darba lietu komisijas uzdevumā apzina sociālās drošības sistēmas trūkumus attiecībā uz cilvēku ar invaliditāti kopš bērnības situāciju Latvijā, kā arī viņiem pieejamos pakalpojumus, pabalstus un atvieglojumus dažādos vecuma posmos.

Lai noskaidrotu dažādu iesaistīto pušu skatījumu, Analītiskais dienests lūdz sniegt viedokli par to, vai Latvijā cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības ir pietiekami atbalsta mehānismi, kā arī atbildēt uz šādiem jautājumiem:

1.Bērniem ar invaliditāti kopš bērnības ir pieejami atšķirīgi atvieglojumi un atbalsta mehānismi viņu ģimenēm, bet, sākot no 18 gadu vecuma, tie mainās uz pieaugušajiem paredzētajiem. Vai Jūsaprāt ir nepieciešams nodrošināt pārejas posmu? Cik ilgs varētu būt pārejas posms un kāda veida atbalsts būtu nepieciešamas šajā posmā? Lūdzu pamatot atbildi!

2.Vai saskatāt problēmas sociālās drošības jomā kādā no vecuma posmiem, ar kurām saskaras cilvēki ar invaliditāti kopš bērnības? Lūdzu tās minēt!

3.Cik lielā mērā pēc Jūsu ieskatiem ir nodrošināta pēctecība pakalpojumiem, atvieglojumiem un pabalstiem visos vecuma posmos, kurus saņem cilvēki ar invaliditāti kopš bērnības? Lūdzu pamatot atbildi!

4.Vai pēc Jūsu ieskata cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības ir pieejami atbilstoši pasākumi, risinājumi, pabalsti vai atvieglojumi? Kādi, Jūsaprāt, papildu atbalsta instrumenti tiem būtu nepieciešami sociālās drošības jomā? Vai Jums ir zināmi kādi šķēršļi atbalstu sniegt un/vai saņemt? Lūdzu pamatot atbildi!

No Analītiskā dienesta vēstules izriet, ka veicamās aptaujas mērķis ir apzināt sociālās drošības sistēmas trūkumus attiecībā uz cilvēku ar invaliditāti kopš bērnības

situāciju Latvijā, īpaši akcentējot problemātiku laika posmā, kad bērnam ar invaliditāti, sasniedzot 18 gadu vecumu, mainās piešķirtā atbalsta apjoms.

[1] Visupirms jāatzīmē, ka ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija) atsevišķi neuzsver personas ar invaliditāti kopš bērnības. Vienīgās atsevišķās grupas, kas ir uzsvērtas ANO Konvencijā, ir sievietes ar invaliditāti (ANO Konvencijas 6.pants) un bērni ar invaliditāti (ANO Konvencijas 7.pants). Bērnu ar invaliditāti gadījumā tiek uzsvērts princips “bērna labākās intereses” un tas, ka bērniem ir jāspēj sevi reprezentēt, akcentējot bērnu nevalstisko organizāciju būtiskumu.

Latvijas nacionālajos tiesību aktos personas ar invaliditāti kopš bērnības kā atsevišķa grupa ir izcelta galvenokārt valsts pabalstu jomā. Proti, no 2003.gada 1.oktobra piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības ir noteikts paaugstinātā apmērā salīdzinājuma ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu tām personām, kurām invaliditāte tika noteikta pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas¹. Arī šobrīd tiesību normas personām ar invaliditāti kopš bērnības paredz paaugstinātu pabalstu un pensiju apmēru salīdzinājumā ar personām, kurām invaliditāte ir noteikta pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas.

[1.1] No 2021.gada 1.janvāra būtiski tika paaugstināts valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, īpaši izdalot personas ar invaliditāti, kuras nav nodarbinātas, tai skaitā arī personas ar invaliditāti kopš bērnības, kā arī paaugstināts minimālais valsts invaliditātes pensiju apmērs. Lai gan ar atsevišķiem trūkumiem, tiesībsarga ieskatā, pieņemtās izmaiņas minimālo ienākumu sliekšņu noteikšanā kopumā atbilst Satversmes tiesas paustajām atziņām². Kā viens no trūkumiem ir atzīmējams tas, ka starpība starp valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru nestrādājošām personām ar invaliditāti un strādājošām personām ar invaliditāti ir salīdzinoši neliela (26 līdz 57 *euro* atkarībā no invaliditātes grupas un cēloņa)³. Vienlaikus jāatzīmē, ka minētais attiecas uz visām personām ar invaliditāti, neatkarīgi no invaliditātes cēloņa.

Pozitīvi ir vērtējams tas, ka no 2019.gada 1.jūlija palielināts valsts sniegtais atbalsts personām ar ļoti smagu invaliditāti, kurām invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības. Proti, no 2019.gada 1.jūlija no 213,43 *euro* uz 313,43 *euro* ir paaugstināts pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana un kurai invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības.⁴

Savukārt piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti apmērs nav mainījies kopš 2009.gada 1.janvāra, kad tā tika noteikta 75 latu jeb 106,72 *euro* apmērā⁵.

¹ Ministru kabineta 2003.gada 1.jūlija noteikumi Nr.355 "Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pieejami: <https://likumi.lv/ta/id/76930>. Ministru kabineta 2003.gada 29.jūlija noteikumi Nr.430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību". <https://likumi.lv/ta/id/77822/redakcijas-datums/2003/08/07>

² Sk. Tiesībsarga 2020.gada 14.oktobra vēstuli Nr.1-8/36 “Par satraucošām tendencēm Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumu izpildē labklājības jomā”, kas adresēta Saeimas priekšsēdētājam I.Mūrniecei. Pieejama: https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/vestule_latvijas_republikas_saeimai_1602673099.pdf

³ Valsts sociālo pabalstu likuma 13.panta 1.4.daļa. Sk. arī Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras informatīvo materiālu. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/lv/plasaks-apraksts-valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalsts>

⁴ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1608 "Noteikumi par pabalstu personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana" 2.punkts

⁵ Ministru kabineta 2008. gada 7. oktobra noteikumi Nr. 831 "Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.562 "Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību".

[1.2] Tiesībsarga ieskatā trūkumi ir konstatējami iztikas līdzekļu apmēra samazināšanā personām ar invaliditāti kopš bērnības pēc tam, kad persona kļūst pilngadīga, bet funkcionēšanas ierobežojuma smagas pakāpes dēļ nespēj strādāt, lai gūtu ienākumus iztikai. Ģimenei, kurā aug bērns ar invaliditāti, valsts maksā piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērna ar invaliditāti audzināšanu 106,72 *euro* apmērā mēnesī. Ja bērnam ar smagiem funkcionāliem traucējumiem ir nepieciešama īpaša kopšana, valsts piešķir personai, kas kopj bērnu, bērna ar invaliditāti kopšanas pabalstu – 313,43 *euro* mēnesī⁶. Papildus vecākiem ir pienākums uzturēt bērnu – pienākums nodrošināt savam bērnam uzturlīdzekļus vismaz valstī noteiktajā minimālajā apmērā⁷. Ņemot vērā, ka uzturdošanas pienākums ir katram vecākam, līdzekļu bērna uzturam apmērs no bērna 7 gadu vecuma līdz pilngadības sasniegšanai pašlaik ir ne mazāk kā 300 *euro* mēnesī⁸. Tādējādi bērna ar invaliditāti uzturam katru mēnesī ir pieejami līdzekļi 720,15 *euro* apmērā, kas ir vecāku uzturlīdzekļi un valsts pabalsti (neieskaitot ģimenes valsts pabalstu).

Pēc pilngadības sasniegšanas nestrādājošai personai ar invaliditāti kopš bērnības ir tiesības saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kura apmērs mēnesī ir: 247,52 *euro* – personai ar I grupas invaliditāti; 195,84 *euro* – personai ar II grupas invaliditāti. Pilngadīgai personai ar I grupas invaliditāti kopš bērnības, kurai izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību, izmaksā arī pabalstu personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana, 313,43 *euro* mēnesī.⁹ Lai arī Civillikuma 179.panta pirmā daļa nosaka vecāku pienākumu uzturēt bērnu līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt, un neliedz bērnam ar invaliditāti pēc pilngadības sasniegšanas iespēju saņemt uzturlīdzekļus no vecākiem, strīda gadījumā uzturlīdzekļu apmērs būs saistīts ar vecāku mantas stāvokli un apstākļa konstatāciju, vai bērns spēj pats sevi uzturēt vai nespēj. Tādējādi pēc pilngadības sasniegšanas personai ar invaliditāti vairs nav garantijas saņemt uzturlīdzekļus no vecākiem vismaz valstī noteiktajā minimālajā apmērā. Personas rīcībā esošie iztikas līdzekļi šajā gadījumā veido valsts pabalstus, tie ir: 560,95 *euro* mēnesī īpaši kopjamai personai ar I grupas invaliditāti kopš bērnības; kā arī uzturlīdzekļi, ja personai ar invaliditāti pēc pilngadības sasniegšanas tos ir iespējams piedzīt un saņemt no saviem vecākiem. Tiesībsarga ieskatā iztikas līdzekļu apmēra samazinājums pēc pilngadības sasniegšanas personai ar invaliditāti kopš bērnības un kopšanas nepieciešamību no **720,15 *euro*** uz **560,95 *euro***, ja turklāt persona nespēj gūt papildu ienākumus no algota darba, ievērojami pasliktina personas labklājības līmeni, salīdzinot ar labklājības līmeni bērnībā.

[1.3] Papildus minētajiem pabalstiem personām ar invaliditāti (nevērtējot invaliditātes cēloni) ir tiesības arī uz pašvaldības sociālo palīdzību, kas tiek sniegta, izvērtējot katras personas (mājsaimniecības) materiālo situāciju.¹⁰

Papildus iepriekš norādītajam jāpiebilst, ka ir plānots pakāpeniski pilnveidot minimālo ienākumu atbalsta sistēmu, paaugstinot minimālo valsts pensiju līmeni,

⁶ Valsts sociālo pabalstu likums, 7.¹ pants. https://likumi.lv/ta/id/68483#p7_1

⁷ Civillikuma 179.panta pirmā, 179.panta piektā daļa. <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

⁸ Saskaņā ar Ministru kabineta 2013. gada 15.janvāra noteikumiem Nr.37 "Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam" minimālo uzturlīdzekļu apmēru nosaka, ņemot vērā valstī noteikto minimālo mēnešalgu (pašlaik tā ir 500 eiro mēnesī) un bērna vecumu, tie ir:

- 25% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas bērnam no viņa dzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai (125 eiro mēnesī);

- 30% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas katram bērnam no 7 gadu vecuma līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai (150 eiro mēnesī). <https://likumi.lv/ta/id/254128-noteikumi-par-minimalo-uzturlidzeklu-apmeru-bernam>

⁹ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1608 "Noteikumi par pabalstu personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana". <https://likumi.lv/ta/id/202853>

¹⁰ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums V nodaļa.

palielinot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, tai skaitā personām ar invaliditāti, kā arī paaugstinot trūcīgas personas ienākumu līmeni un garantētā minimālā ienākuma līmeni, paredzot pāreju no minimālā ienākuma skaitliskās vērtības *euro* izteiksmē uz procentuālo vērtību no mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu mediānas, proti, minimālo ienākumu sliekšņa zemākās iespējamās robežas noteikšanu un nostiprināšanu tiesību aktos ne zemāku kā 20% no ienākumu mediānas apmēra, un paredzot ikgadēju pārskatīšanas mehānismu no 2023.gada, pamatojoties uz ienākumu mediānas izmaiņām, kas saistīts ar attiecīgajām atsaucēs vērtībām vai rādītājiem, vienlaikus nemazinot ienākumu sliekšņu apmēru ienākumu mediānas samazinājuma gadījumā.¹¹ Tādējādi plānots, ka minimālo ienākumu līmeņi mazākaizsargātajām personu grupām, tai skaitā personām ar invaliditāti kopš bērnības, ik gadu tiks pārskatīti, ņemot vērā valsts ekonomikas attīstību.

[2] Lai gan savā līdzšinējā darbībā tiesībsargs nav izdalījis tieši personu ar invaliditāti kopš bērnības grupu, tiesībsargs ir konstatējis vairākus trūkumus personu ar invaliditāti kopš bērnības atbalsta jomā.

[2.1] No Invaliditātes likuma un Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumiem Nr.805 “Prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas un invaliditāti apliecināša dokumenta izsniegšanas noteikumi” (turpmāk – Noteikumi Nr.805) izriet, ka bērniem invaliditāte tiek noteikta līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, un, sasniedzot 18 gadu vecumu, t.i., pilngadību, personai ir jāveic atkārtota invaliditātes ekspertīze. Lai veiktu invaliditātes ekspertīzi, personai Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā (turpmāk – Komisija) ir jāiesniedz iesniegums, ģimenes ārsta nosūtījums uz komisiju (veidlapa Nr.088/u “Nosūtījums uz Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisiju”), kā arī citi dokumenti, kas nepieciešami ekspertīzei.

Jā atzīmē, ka Labklājības ministrija ir izstrādājusi videomateriālu “Invaliditātes noteikšana pārejas posmā no bērna uz pilngadīgu personu”. Videomateriāls sniedz skaidrojumu par invaliditātes noteikšanas kārtības maiņu jauniešiem, sasniedzot pilngadību – pāreja no bērna ar invaliditāti uz pieaugušas personas ar invaliditāti statusu – par iesniedzamajiem dokumentiem invaliditātes ekspertīzei un to iesniegšanas kārtību (process), par izmaiņām invaliditātes noteikšanā, tostarp, invaliditātes grupas noteikšana atbilstoši invaliditātes smaguma pakāpei, par pieejamo atbalstu invaliditātes seku mazināšanai.¹²

No sagatavotā materiāla izriet, ka, tuvojoties pilngadības sasniegšanai, jauniešiem kopā ar viņa likumisko pārstāvi (vecākiem, aizbildni) ir jāvērsas pie sava ģimenes ārsta, lai noskaidrotu, vai ar viņam invaliditāte ir nosakāma arī pēc pilngadības sasniegšanas un vai ir nepieciešams veikt papildu izmeklējumus. Lai neveidotos pārtraukums invaliditātes statusā, vismaz mēnesi pirms bērna pilngadības sasniegšanas bērna vecākiem dokumenti invaliditātes ekspertīzei ir jāiesniedz Komisijā.

Tāpat videomateriāls sniedz informāciju par iespējām saņemt valsts garantētos atbalsta pakalpojumus cilvēkam ar ļoti smagiem garīga rakstura traucējumiem, kurš patstāvīgi nespēj nokārtot nepieciešamās formalitātes pakalpojumu saņemšanai. Proti, jauniešiem ar ļoti smagiem garīga rakstura traucējumiem ir iespējams noformēt juridisko pārstāvniecību tuviniekam, t.i., ļoti smagu funkcionālo traucējumu gadījumā tuvinieks var vērsties tiesā ar pieteikumu rīcībspējas ierobežošanai un pagaidu aizgādības

¹¹ Sk. Ministru kabineta 2021. gada 17. septembra rīkojums Nr. 657 "Par Plānu minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2022.-2024. gadam". <https://likumi.lv/ta/id/326208>

¹² Pieejams: <https://www.vdeavk.gov.lv/lv/galerija/videomaterials-invaliditates-noteiksana-parejas-posma-no-berna-uz-pilngadigu-personu>.

nodibināšanai ar invaliditāti saistīto pakalpojumu noformēšanai, vai vieglāku funkcionālo traucējumu gadījumā – noformēt notariālu pilnvaru.

No minētā izriet, ka Valsts komisijā ir izstrādāta kārtība invaliditātes noteikšanai sasniedzot 18 gadu vecumu, tomēr pastāv bažas, ka atsevišķos gadījumos personām ar ļoti smagiem garīga rakstura traucējumiem, kuras patstāvīgi nespēj nokārtot nepieciešamās formalitātes pakalpojumu saņemšanai, pārstāvniecības trūkuma dēļ varētu rasties problēmas ar šo pakalpojumu noformēšanu.

Tiesībsargs vērš uzmanību uz to, ka Labklājības ministrija sadarbībā ar biedrību Resursu centrs cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem "Zelda" realizēja izmēģinājumuprojektu, kura mērķis bija aprobēt atbalsta personas lēmuma pieņemšanā pakalpojuma ieviešanas mehānismu. Atbalstītā lemtspēja ir juridisks mehānisms, kas varētu tikt izmantots kā alternatīvs personas rīcībspējas ierobežošanai un šāda pakalpojuma ieviešana ir vērsta uz ANO Konvencijā izvirzīto mērķu sasniegšanu. Diemžēl no atbildīgo institūciju puses vēl aizvien nav sagatavoti konkrēti piedāvājumi atbalstītās lēmumpieņemšanas pakalpojumu ieviešanai no valsts budžeta līdzekļiem, izstrādājot atbilstošu normatīvo regulējumu, lai gan projekts noslēdzās 2020.gadā.

Ievērojot minēto jānorāda, ka, lai realizētu pilngadīgu personu ar ļoti smagu invaliditāti pārstāvību, vecākiem vai citiem tuviniekiem ir jāvērsas tiesā ar pieteikuma par rīcībspējas ierobežojumu. Šādas pārstāvniecības noformēšanai ir nepieciešama gan juridiskā palīdzība, gan lietas izskatīšana var aizņemt zināmu laiku, kā rezultātā veidojas situācijas, kad personai ar smagu vai ļoti smagu invaliditāti juridiski nav nodrošināta pārstāvība. Iespējami normatīvajā regulējumā, kamēr nav ieviests atbalsta personas pakalpojums, būtu neieciešams pārejas periods šādu bērnu ar invaliditāti pārstāvniecībai, proti, līdz aizgādības nodibināšanai. Jānorāda, ka ne vienmēr ātrs risinājums tiek panākts arī ar pagaidu aizgādības tiesiskā regulējuma piemērošanu. Tāpat jāuzsver, ka rīcībspējas ierobežošanas mehānisms atbilstoši cilvēktiesībām būtu jāpiemēro kā galējais līdzeklis, bet Latvijā diemžēl šis ir praktiski vienīgais piemērojama mehānisms, jo trūkst alternatīvu mehānismu.

[2.2] Vēl viena problēmsituācija, kuru tiesībsargs ir identificējis, ir saistīta ar bērniem ar invaliditāti, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē.

Neskatoties uz to, ka Latvijā ir uzsākts deinstitucionalizācijas process, joprojām īpaši aktuāls ir sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamības jautājums (pakalpojumu trūkums). Bērnam, kurš ir atradies ārpusģimenes aprūpē, sasniedzot pilngadību, ir jāšak patstāvīga dzīve. Lai gan tiesību normas paredz īpašas sociālās garantijas pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanas¹³, jauniešiem ar smagiem vai ļoti smagiem funkcionāliem traucējumiem sabiedrībā balstītu pakalpojuma trūkuma dēļ vienīgā reālā izeja ir ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojums. Proti, arī pēc pilngadības sasniegšanas persona ir spiesta turpināt atrasties institūcijā, jo bez atbilstošiem sabiedrībā balstītiem pakalpojumiem patstāvīgu dzīvu sabiedrībā persona nav spējīga uzsākt. Bērni ar smagiem vai ļoti smagiem funkcionāliem traucējumiem, kuri atradās institucionālajā aprūpē, pēc pilngadības sasniegšanas tiek pārvietoti uz pieaugušo institūcijām – valsts sociālās aprūpes centriem vai pašvaldības pansionātiem, kā arī psihiatriskajām slimnīcām. Minētā problēma, kad pilngadību sasniegusi persona ar invaliditāti nespēj uzsākt patstāvīgu dzīvi sabiedrībā balstītu atbalsta pakalpojumu trūkuma dēļ, skar bērnus, kuriem ārpusģimenes

¹³ Sk. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.pantu un Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumi Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" VI nodaļu. Atbalsts pilngadību sasniegušajam bērnam patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

aprūpe tiek nodrošināta institūcijā, audžuģimenē, kā arī tā var attiekties arī uz aizbildnībā esošajiem bērniem.

Jāatzīmē, ka, ratificējot ANO Konvenciju, Latvija ir apņēmusies nodrošināt ikvienai personai ar invaliditāti vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā, tādējādi valsts pienākums ir nodrošināt sabiedrībā balstītus pakalpojumus. Vienlaikus jānorāda, ka tas vienlīdz attiecas uz visām personām ar invaliditāti, īpaši neizdalot personas ar invaliditāti no bērības.

Tiesībsargs vairākkārt ir norādījis, ka valsts ilgtermiņā nedomā par institucionālās aprūpes izbeigšanu un ANO Konvencijas prasību nodrošināšanu. Tiesībsarga ieskatā ir nepieciešams noteikt gala termiņu personu uzņemšanai valsts sociālās aprūpes institūcijās¹⁴. Šāda valsts rīcība veicinātu pašvaldību aktīvāku un atbildīgāku iesaisti sabiedrībā balstītu pakalpojumu izveidē personām ar funkcionāliem, tai skaitā ļoti smagiem funkcionāliem traucējumiem.

[2.3] 2021.gada 1.jūlijā spēkā stājās izmaiņas¹⁵ asistenta pakalpojuma pašvaldībā nodrošināšanā, ar kurām tika mainīts un paplašināts asistenta pakalpojuma bērniem ar invaliditāti tvērums, līdzās asistenta pakalpojumam, nosakot arī aprūpes un pavadona pakalpojumu. No Invaliditātes likuma 12.panta (2⁴) daļas izriet, ka pašvaldības finansēto aprūpes pakalpojumu līdz 80 stundām mēnesī ir tiesības pieprasīt par īpaši kopjamu bērnu no 5 līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, ja bērna likumiskais pārstāvis vai audžuģimene nodarbinātības vai citu objektīvu iemeslu dēļ nevar nodrošināt bērnam aprūpi un uzraudzību nepieciešamajā apjomā un pašvaldības sociālais dienests konstatē šādas aprūpes nepieciešamību.

Jāatzīmē, ka būtiski atšķiras Invaliditātes likumā noteiktā aprūpes pakalpojuma bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktā sociālās aprūpes pakalpojuma, tai skaitā aprūpes mājās pakalpojuma, piešķiršanas nosacījumi. Proti, aprūpes pakalpojums īpaši kopjamam bērnam ar invaliditāti tiek piešķirts bez ģimenes ienākumu izvērtēšanas. Savukārt par Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteikto sociālās aprūpes pakalpojumu, tai skaitā aprūpes mājās pakalpojumu personai vai viņa apgādniekam ir pienākums samaksāt¹⁶. Tātad pašvaldības finansētais aprūpes pakalpojums pilngadīgajai personai ar smagiem funkcionēšanas ierobežojumiem var tikt nodrošināts tikai sociālās palīdzības ietvaros, pirms tam izvērtējot personas un viņas apgādnieka ienākumus.

Jaunā aprūpes pakalpojuma bērniem ar smagiem un ļoti smagiem funkcionēšanas traucējumiem ieviešanas mērķis bija sniegt atbalstu bērna likumiskajiem pārstāvjiem vai audžuvecākiem, lai atvieglotu viņiem ikdienas rūpes un palīdzētu paveikt praktiskas ikdienas lietas, ko ir grūti vai neiespējami savienot ar pilna laika nodarbinātību. Jāatzīmē, ka “mūžīgiem bērniem” – personām ar smagiem vai ļoti smagiem funkcionāliem traucējumiem kopš bērības pēc pilngadības sasniegšanas vajadzība pēc pastāvīgas aprūpes un uzraudzības nemazinās. Tomēr atbalsta – aprūpes pakalpojuma – saņemšanas iespēja šajā gadījumā personai ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem (aizgādnim) ir ierobežota vai vispār kļūst neiespējama.

¹⁴ Sk. Tiesībsarga 2020.gada 13.oktobra vēstuli Nr.1-5/175 “Par deinstitucionalizācijas projekta īstenošanu un situāciju valsts sociālās aprūpes centros”. Pieejama:

https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/di_vsac_2020_2_006_final_1602580420.pdf

¹⁵ 2020.gada 23.novembra likums “Grozījumi Invaliditātes likumā” un Ministru Kabineta 2021.gada 18.maija noteikumi Nr.316 “Noteikumi par asistenta, pavadona un aprūpes pakalpojumu personām ar invaliditāti”

¹⁶ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 8. pants. <https://likumi.lv/ta/id/68488#p8>

[3] Attiecībā uz veselības aprūpes pieejamību jānorāda, ka bērniem līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai tiek nodrošināti valsts apmaksāti zobārstniecības pakalpojumi. Savukārt pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas valsts nodrošina tikai zobu ekstrakciju akūtos gadījumos vispārējā anestēzijā pacientiem ar I invaliditātes grupu, kas noteikta psihisko un uzvedības traucējumu dēļ.¹⁷ Tiesībsarga ieskatā, personām ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem ir būtiski, ka jebkurš zobārstniecības pakalpojums tiek sniegts vispārējā anestēzijā. Pēc būtības, tas ir vienīgais veids, kā persona var saņemt zobārstniecības pakalpojumu. Taču, ņemot vērā, ka vispārējā anestēzija ir dārgs pakalpojums¹⁸, personām ar invaliditāti šāds pakalpojums pēc būtības nav pieejams, līdz ar to nav pieejami zobārstniecības pakalpojumi kopumā.

Papildus informējam, ka tiesībsargs, īstenojot ANO Konvencijas 33.panta 2.punktā noteikto pienākumu, ir izskatījis gan pārbaudes lietas jautājumos, kas skar personas ar invaliditāti, gan veicis pētījumus un monitoringus par personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu praksē, gan arī īstenojis informatīvās kampaņas un citas aktivitātes. Informācija par tiesībsarga aktivitātēm ANO Konvencija ieviešanas pārraudzībā, kā arī cita nozīmīga informācija ir pieejama tiesībsarga interneta vietnē tiesibsargs.lv¹⁹.

Tiesībsargs piekrīt, ka Analītiskā dienesta ziņojumā tiek ietverta atsauce uz tiesībsargu kā noteikta viedokļa vai komentāra autoru.

Ar cieņu
tiesībsarga vietniece

Ineta Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

¹⁷ Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 "Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība", 4. punkts. <https://likumi.lv/ta/id/301399#p4>

¹⁸ Sk., piemēram, Rīgas Stomatoloģijas institūta cenrādi. Pieejams: <https://www.stomatologijasinstituts.lv/lv/cenas>

¹⁹ Sk. <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/personu-ar-invaliditati-tiesibas>